Port Lockroy

Britse hotspot op Antarctica

Welcome to Port Lockroy, the Antarctic Treaty Historic site N° 61

Liefst 15.600 (!) toeristen bezochten vorig zomerseizoen Port Lockroy, de Britse hotspot in Antarctica. Om er hun 'ijskoude groetjes' op de post te doen of de authentieke sfeer op te snuiven van een Britse wetenschappelijke Zuidpoolbasis anno jaren vijftig. Het schiereiland was ooit een veilige haven voor walvisjagers, Britse spionnen en wetenschappers. Vandaag is het een uitstalraam voor the UK Antarctic Heritage Trust dat het Britse erfgoed op het Antarctisch schiereiland voor verder verval behoedt. En er een postkantoor, dito souvenirshop uitbaat.

Tekst: Johan Van Praet
Fotografie: © Yan Verschueren

"Is Rick er niet?" vraag ik wanneer ik voor de derde keer al voet zet op Goudier Eiland, een uit de kluiten gewassen rotspartij glibberig van de pinguïnguano – een eufemisme voor de stinkende poep die de waggelende dieren overal achteloos droppen. Rick geeft niet thuis. Niet getreurd: de vier vrouwen die dit zomerseizoen de Britse basis Port Lockroy (64° 49' Zuid - 63° 31' West) op het eiland bemannen, zijn al even enthousiast en gehard als hun voorganger Rick Atkinson. De man hing hier zo'n 30 jaar rond en kende zijn pappenheimers. Ik herinner me nog levendig ons gesprek drie jaar geleden (februari 2009): *"Eind vorige eeuw verwelkomden we hooguit enkele honderden toeristen per jaar. Nu krijgen we er tijdens de vier 'warme' maanden duizenden over de vloer. Ons eilandje ligt goed beschut en wordt beschermd door een microklimaat waardoor het driestromenkanaal minder snel dichtvriest."* De souvenirshop dito postkantoor draaien dan ook op volle toeren. *"Waarom onze militairen hier destijds een station bouwden? De Argentijnen claimen land door er kindjes te maken – liefde als pasmunt voor territorium –, de Chilenen zetten een hotel en wij baten een postkantoor uit."* Met evenveel nonchalance en bravoure vervloekt hij de pinguïns die de houten trap naar het gerestaureerde Brandsfield House iedere dag opnieuw *"onder schijten"*. Grommend loopt hij het museum binnen en draait Arty Shaws *Copenhagen Foxtrot* op de antieke grammofoon. Op de achtergrond klopt de poststempel ononderbroken de berg ansichtkaartjes die we met zijn allen de wereld insturen. Drie jaar later, februari 2012, sta ik hier terug. Samen met een reisexpeditie in het spoor van de Belgische baron-avonturier Adrien de Gerlache. Hij leidde tussen 1897 en 1899 de eerste Belgische Zuidpoolexpeditie met zijn zeilschip Belgica en ontdekte het Antarctische vasteland (lees kader). Mijn fotograaf Yan duwt me een lading enveloppen in de handen: *"Van verwoede stempelverzamelaars en poolfanaten"*, legt hij uit. Of ik ze wil laten afstempelen en in de brievenbus proppen. 'Groetjes vanuit het meest fascinerende natuurgebied ter wereld.' Met wat geluk bereiken ze binnen zes weken hun bestemming.

Walvisgenocide

Meer dan honderd jaar geleden – 19 februari 1904 om precies te zijn – wanneer de Franse poolavonturier Jean Charcot met zijn French Antarctic Expedition (1903-1905) de beschutte plek ontdekte, stond er geen knalrode brievenbus zoals vandaag. Toen zette men nog bakens uit waarin boodschappen werden achtergelaten. Met wat geluk werden die opgepikt door toevallige passanten, zoals walvisvaarders. Charcot gaf de natuurlijke haven de naam Lockroy naar een van zijn sponsors, de Franse politicus Etienne-Auguste-Edouard Lockroy. Goudier Eiland zelf kreeg de naam van de hoofdmachinist van het schip.

Deception Eiland: niet wat het lijkt

Tijdens Operatie Tabarin bouwden de Britten een tweede station (Base B) op Deception Island, een van de Zuid-Shetlandeilanden. De verzonken vulkaankrater is een van de fraaiste natuurlijke havens in Antarctica. In november 1820 voer Nathaniel Palmer, de kapitein van de robbenjager *Hero,* wellicht als eerste door de smalle Neptune's Bellow de spectaculaire krater binnen die Port Forster wordt genoemd. Zelf stapte ik hier twee keer aan land op het zwarte zandstrand Whalers Bay, zo genoemd omdat de Noren er van 1910 tot 1931 tienduizenden walvissen hebben afgeslacht, uitgebeend en verwerkt tot olie. Een walmende fabriek met wel duizend man, verstopt in de caldera van een Antarctische vulkaan. De stank was niet te harden. De verzonken krater bood de perfecte beschutting voor de walvisjagers, de Britse Base B (1943-1967) en de filmploeg van David Attenborough die hier begin jaren negentig de grootste kinbandpinguïnkolonie ter wereld kwam filmen voor de documentaire Life in the Freezer. Vandaag de dag is Whalers Bay een groot openluchtmuseum waarin hutten, opslagtanks en artefacten van de walvisindustrie en de basis als wrakhout verspreid liggen op of onder de metersdikke modder- en aslaag. Het gevolg van de vulkaan die in 1970 voor het laatst van zich liet horen. Of niet? Want bij laag water spuwen thermische bronnen nog altijd hete stoom. Wie in de buurt ervan een poeltje graaft in het zand, kan languit genieten van een deugddoend ploeterbad.

Port Lockroy

Whalers Bay Deception island

De zomer na zijn ontdekking leed Charcot met zijn expeditieschip *Français* bijna schipbreuk en bereikte met veel inspanningen opnieuw de beschutte plek waar hij rustig kon ankeren en de schade herstellen. Nog eens vier jaar later keerde Charcot naar Port Lockroy terug om er wetenschappelijk onderzoek te doen. Tijdens die expeditie spotten ze ook walvissen. En dat klonk als muziek in de oren van de walvisvaarders die meer noordelijk op Deception Eiland (lees kader) gestationeerd waren. Aangetrokken door de grote aanwezigheid van walvissen, stoomden ze in 1911 met hun drijvende walvisfabriek van 4643 ton, de *Solstrief* (Zonnestraal) en drie jachtschepen naar Port Lockroy. Op de rotsen van Goudier Eiland staat in wit geschilderd nog altijd goed leesbaar: 'Solstrief mooring 1912'. De verroeste ijzeren ringen en kettingen verankerd in de rotsen getuigen van de plaatsen waar de schepen werden vastgeketend. Op twaalf jaar tijd slachtten de walvisvaarders liefst 3.146 dieren af en verwerkten de blubber tot olie. Walvisolie was begin 20ste eeuw een kostbaar goedje en werd gebruikt als brandstof voor verlichting of als grondstof voor margarine. Vandaag nog altijd gegeerd door Zwitserse horlogemakers, trouwens. De olie behoudt zijn smerende eigenschappen immers ook bij vrieskoude.
De walvisjagers sleepten de afgeslachte dieren langszij de fabrieksschepen, waar ze drijvend op het water werden uitgebeend. Toen vanaf 1925 schepen met een 'slipway' of hellend dek werden ingezet, konden de karkassen op volle zee worden verwerkt en was er dus minder nood aan beschutte ankerplaatsen. In 1931 verlieten de walvisvaarders Port Lockroy voor het laatst.
Louise, een van onze expeditiegidsen, gruwelt als ze hoort dat hier op nauwelijks twintig jaar tijd liefst 15.000 dieren werden afgeslacht. Eind 19de eeuw trok haar eigen overgrootvader naar de Antarctische wateren om er de walvisindustrie een boost te geven. *"In zowat 60 jaar tijd werd de walvispopulatie met liefst 95% uitgedund."* Louise heeft het duidelijk moeilijk om haar gevoelens van fierheid en afschuw met elkaar te verzoenen. *"Weet je, walvissen hebben blijkbaar een goed geheugen. Toen toerisme naar het zuidpoolgebied populair werd, zwommen de walvissen weg van de schepen. Uit vrees voor een nieuwe slachtpartij. Vandaag nadert de jonge generatie mastodonten opnieuw de boten."*
Terwijl ze haar verhaal doet, dwarrelt een tweede groep over het vlakbij gelegen Jougla Point, een broedplaats van een forse kolonie ezelpinguïns. En laatste rustplaats van enkele in de zon gebleekte walvisskeletten. Net om de hoek spotten ze een broedplaats van keizeraalscholvers. Een nest jonge dieren krijgt er zwem- en duikles. Intussen nodigt de huidige stationscommandante Ylva me uit voor een stevige kop koffie en een babbel in de replica van de originele Nissenhut, het huidige woonverblijf van het team.

Top secret

Na Charcot gingen verschillende expedities, de een al beroemder dan de andere, voor anker bij Port Lockroy. De 1934-1937 Graham Land Expedition, om er een bij naam te noemen, bouwde er zelfs een voorpost van waaruit John Rymill een goede plek kon

Detaille: Historic Site and Monument N˚83

Van de 12 stations die het Britse rijk op Antarctica telde, restaureerde The United Kingdom Antarctic Heritage Trust behalve Port Lockroy nog vijf basissen: Damoy Refuge, Horseshoe, Stonington, Wordie en Detaille. De zes andere (waaronder de basis op Deception Eiland) gingen onherroepelijk verloren voor het nageslacht. Ik herinner me nog levendig mijn nachtelijke landing op Detaille Eiland, 2 februari 2008. Het station was toen nog niet onder handen genomen.

Ik schreef toen in mijn dagboek:

"1u30 's nachts (66˚ 52' Zuid - 66˚ 38' West). Het is alsof de Britten eind jaren vijftig hun basis in ijltempo moesten verlaten. 'Misschien werden ze verrast door de ijsdrift of dachten ze snel terug te kunnen keren', gist expeditieleider Damon Stanwell-Smith. Kisten proviand en materiaal liggen buiten rond de barak verspreid. Half vermolmd hout, voedsel- en brandstofblikken doorgeroest. Binnen is de lectuur op de geïmproviseerde boekenplank verrassend goed bewaard gebleven.
Je zou erger verwachten na 50 jaar eenzaamheid en koude. Behalve de stapels blikken Sweet Pickles, zakjes plumpuddingpoeder, zeepblokken… trekken vooral de rondslingerende papieren mijn aandacht. Het licht van mijn zaklamp dwaalt over stapels onsamenhangende telegramboodschappen en wetenschappelijke bevindingen. Asjeblief, laat me hier enkele dagen in mijn eentje snuffelen … Ik moet met de laatste zodiac terug. Het is al na drieën." Terug in België ging ik op zoek naar de ware toedracht van de blijkbaar onverwachte aftocht. Detaille (HSM 83) ook wel Base 'W' genoemd, werd in 1956 opgericht als een Britse wetenschappelijke basis. En werd drie jaar later halsoverkop verlaten toen pakijs het bevoorradingsschip verhinderde proviand te leveren. Het team stapelde een minimum aan bezittingen en wetenschappelijke data op een hondenslede om zo op eigen kracht de 25 mijl brede strook zeeijs tussen station en het schip te overbruggen. Het duurde tot 2009 vooraleer de basis net als Port Lockroy het statuut kreeg van historisch waardevolle site: Historic Site and Monument No 83. In 2010-2011 werden de twee gebouwen, noodhut, kennel en naar schatting meer dan 5.000 artefacten beschermd tegen verder verval. Ze getuigen levensecht van hoe het er aan toe ging op een basis anno jaren vijftig.

scouten voor zijn basiskamp. Tijdens de Tweede Wereldoorlog vielen de Antarctica-expedities zo goed als stil. Behalve dan de missies van oorlogsmachten die het gebied militair-strategisch interessant vonden of er hun soevereiniteitsrechten wilden verstevigen voor de periode na de oorlog. Behalve de Duitsers, lieten ook de Britten zich niet onbetuigd en in 1944 zette de Royal Navy de ultrageheime missie *Operation Tabarin* op poten. *"Zo geheim dat zelfs de 14 militairen die eropuit werden gestuurd dachten dat ze naar warme, exotische oorden vertrokken omdat ze in hun uitrusting zonnebrillen vonden"*, lacht Ylva. *"Operatie Tabarin moest de Britten beschermen tegen mogelijke Duitse en Argentijnse territoriale claims op het gebied* – het Antarctisch Verdrag bestond toen nog niet, red. *Bovendien vermoedden onze jongens dat nazi-Duitsland afgelegen eilanden gebruikte als schuilplaats voor bevoorradingsschepen en duikboten, die geallieerde schepen moesten kelderen. De Parijse nachtclub 'Bal Tabarin' bood inspiratie voor de naam van de operatie en zinspeelde op de maandenlange duisternis van de poolnacht."*
Van op de Falklands vertrokken in januari 1944 twee kleine oorlogsbodems van de Royal Navy onder het bevel van luitenant James Marr, die in de jaren twintig Ernest Shackleton op zijn Quest-expeditie had vergezeld. Terwijl basis A op Goudier Eiland nog in opbouw was vertrok op 13 februari 1944 reeds de eerste post. Het functionerende postkantoor, de telegraafdiensten en de meteorologische waarnemingen moesten de Britse territoriale aanspraken versterken.
Toch blijft het gissen naar de echte reden van de Operatie

Tabarin. De strenge geheimhouding deed zijn werk en bovendien gingen met verloop van tijd veel documenten verloren. *"Churchill was alvast tegen"*, beweert Robert Bruton in 'The Story of Port Lockroy'. *"De vrees voor rivaliserende territoriale claims van Argentinië spreekt niemand tegen. Maar recent onderzoek suggereert dat 'desinformatie' de ware achterliggende doelstelling was. De Duitsers moesten geloven dat de Britten hun marine code nog niet konden kraken* – dus moesten ze wel basissen bouwen om het gebied in de gaten te kunnen houden, red. *Zolang de Duitsers dat geloofden konden ze zonder argwaan de Duitse plannen blijven monitoren."*

Historisch monument

Na de oorlog droeg defensie de basis over aan de British Antarctic Survey. En Port Lockroy werd een wetenschappelijke basis waar vooral ionosferisch onderzoek (studie van de hogere atmosfeer) gebeurde, naast de observatie van het dierenleven. In 1962 werd de basis verlaten. *"In het voordeel van andere Britse basissen op het Antarctische schiereiland"*, weet Ylva. *"Het duurde tot 1996 vooraleer een klein team schrijnwerkers Bransfield House, het hoofdgebouw, opnieuw restaureerde en renoveerde tot een museum. De locatie was immers het jaar voordien door het Antarctisch Verdrag erkend als een historisch waardevolle site: Historic Site and Monument No 61."* Intussen staat Port Lockroy onder de voogdij van The United Kingdom Antarctic Heritage Trust (UKAHT) en wordt de basis enkel bemand tijdens de Zuidpoolzomer. Het museum groeide uit tot een van de drukst bezochte toeristische bezienswaardigheden op Antarctica. *"Van 900 bezoekers in 1996 tot dik 15.600 in 2012"*, rekent Ylva uit.
Sinds de restauratie van Port Lockroy worden de honderden ezelpinguïns die het zakdoekgrote Goudier koloniseren,

Adrien de Gerlache, nationale Zuidpoolheld

Zou België ooit belangstelling gehad hebben voor Antarctica zonder baron-avonturier Adrien de Gerlache de Gomery? Hij was de man die de eerste wetenschappelijke expeditie naar Antarctica op touw zette.

Tijdens zijn Zuidpoolexpeditie ontdekte Adrien de Gerlache een 190 kilometer lange zee-engte die naar hem werd genoemd.

1897-1898: de driemaster Belgica moet noodgedwongen overwinteren in het pakijs.

Op het einde van de negentiende eeuw was bijna de hele wereld in kaart gebracht. Op één grote witte vlek na, diep in het zuiden. Britse, Amerikaanse en Russische ontdekkingsreizigers beweerden in 1820 als eersten de grenzen te hebben gezien van een barre wereld vol ijs en sneeuw. Terecht?

Eén ding staat vast, het was een Belg die het Antarctische vasteland ontdekte. Tussen 1897 en 1899 leidde Adrien de Gerlache de eerste Belgische Zuidpoolexpeditie met zijn zeilschip, de Belgica. In de vroege ochtend van 16 augustus 1897 voer de driemaster vanaf de Antwerpse Yacht Club de Schelde op. Een vloot van kleine schepen begeleidde de toen 31-jarige Adrien. Het had de jonge luitenant in de Koninklijke Belgische Marine jaren bloed, zweet en tranen gekost om de expeditie op het getouw te zetten. *"Het vertrek, dat was de verlossing, de ontsnapping … en de onbegrensde hoop"*, schreef hij in zijn logboek. Aan boord van het schip waren negentien personen, waaronder twee ontdekkingsreizigers die later wereldberoemd zouden worden: de Amerikaan Frederick Cook die in 1908 zou beweren als eerste de Noordpool te hebben bereikt, en de Noor Roald Amundsen die in 1911 als eerste de Zuidpool bereikte.

Gevangen in het ijs

Tijdens zijn expeditie ontdekte de Gerlache een 190 kilometer lange zee-engte in Antarctica – de Gerlache Straat – en tal van nieuwe eilanden, kapen, baaien, kanalen, bergen en ... vasteland. Niet minder dan 87 plaatsen in Antarctica gaf hij een 'Belgische' naam waaronder de eilanden Brabant, Antwerpen, Gent, Luik, … In zijn drang om nog verder zuidelijk door te stoten, raakten de commandant en zijn bemanning gevangen in het pakijs. Zo werden ze noodgedwongen de eersten die overwinterden onder de zuidpoolcirkel: een buitenkans voor de wetenschap. Of zoals de Gerlache het later uitlegde: *"Dankzij onze overwintering beschikt de wetenschap nu over meteorologische waarnemingen die uur na uur werden gedaan, een heel jaar lang, dus gedurende een volledige cyclus van 365 dagen."* Na de overwintering vond het schip op 28 februari 1898 eindelijk een doorgang. Op 5 november 1899 onthaalde Antwerpen de Belgica met groot enthousiasme.

Whalers Bay Deception island

nauwgezet gevolgd. Het onderzoek toont dat toeristen de populatie niet hinderen. De kolonie groeit zelfs aan. En dat dankzij de menselijke aanwezigheid? Ylva twijfelt aan het oorzakelijke verband. *"Mensen schrikken skua's of roofmeeuwen af die op zoek zijn naar eieren, kuikens of zieke pinguïns. Minder skua's heeft indirect een positieve invloed op het pinguïnbestand."*
Ik neem afscheid van Ylva die volop bezig is met de inventaris. *"Nog een tiental dagen en we laten de basis onbemand voor de winter. Het is van belang dat het eerstvolgende team de juiste voorraden bij heeft."* Wij maken straks nog een landing op Wiencke Eiland bij Dorian Baai (64° 42' Zuid – 63° 29' West) waar de Britten en Argentijnen letterlijk op een boogscheut van elkaar een schuilhut bouwden. *"Een politiek spel waar je in het veld helemaal niets van merkt", verzekert Ylva. "Wetenschappers, stationbemanning, schepen tot toeristen toe staan altijd paraat om elkaar te steunen. Geen sprake van grenzen noch claims. Hout vasthouden dat het ook in de toekomst zo zal blijven."* Ik duim mee.

Lees het volledige reisverhaal op
www.asteriaexpeditions.be
Volg de blog van Port Lockroy op
www.ukaht.org/peninsula/port-lockroy/blog

ANTARCTICA PRAKTISCH

Websites: www.hetlaatstecontinent.be. Veel links vind je op www.antarctica.startpagina.nl.

Reisgidsen: *Lonely Planet Antarctica,* de herziene uitgave uit 2008, samengesteld door Jeff Rubin (ISBN 9781741045499°. ook *Het blauwe continent* van David McGonigal en Lynn Woodworth, (ISBN 90 5210 527 8) biedt veel info, net zoals *Antarctica en de subantarctische eilanden* van Jonneke Van Eijsden (in de reeds Wereldwijzer, ISBN 978 90389 18907). De mooiste kaart van het gebied is de *Antarctica Satellite Map,* uitgegeven door National Geographic en te bestellen op www.nationalgeographic.com.

Literatuur: *Terra Incognita* van Sara Wheeler (ISBN 9780375753381), Poolnacht van dr. Jozef Verlinden (ISBN 90 209 2298 X), A complete guide tot Antarctic Wildlife van Hadoram Shirihai (ISBN 951-98947-0-5), *Birds and mammals of the Antarctic & subantarctic* van Frank S. Todd (ISBN-10 0934797226).

Beste reistijd: het reisseizoen loopt van november tot eind februari (zomer op Antarctica). Op het noordelijke schiereiland schommelt de dagtemperatuur dan rond het vriespunt. Maar de scherpe poolwind maakt het ijskoud.

Reisdocumenten: voor Argentinië en Antarctica is een paspoort nodig dat tot minimaal zes maanden na terugkeer geldig blijft. Een visum is niet nodig.

Geld: op de meeste expeditieschepen kun je betalen met dollars en creditcards. De munteenheid van Argentinië is de peso, maar bijna overal worden dollars en euro's aanvaard.

Wat neemt u mee? Rubberlaarzen tot net onder de knie zijn geen overbodige luxe, want in en uit de zodiacs stappen doet u in het water. Antislipschoenen of -sandalen zijn heel handig aan boord. Een fleece, winddichte broek en jas, warme, waterdichte handschoenen en een muts beschermen u tegen de barre weersomstandigheden. Thermisch ondergoed houdt u lekker warm. Een degelijke zonnebril, zonnecrème (factor 40) en lippenbalsem zijn een must. Reisapotheek: vergeet uw persoonlijke medicatie niet en vraag uw huisarts om een stevig middel tegen zeeziekte. Voorzie voldoende digitale opslagruimte voor de honderden foto's die u wellicht zult schieten. En voldoende batterijen (de koude zuigt ze leeg). Postzegels voor een ansichtkaartje uit Antarctica kun je kopen in Port Lockroy.